

ÁHOGY AZT A MAGYAR KÜLKÉPVISELETI SZERVEK LÁTTÁK

132

Pozsony, 1968. április 8. Sztankó Pál pozsonyi magyar főkonzul jelentése a magyar kisebbség részvételéről a demokratizálódási folyamatban, amelyben beszámol a Csemadok KB márciusi javaslatairól és azok szlovák fogadtatásáról.

SZIGORÚAN TITKOS!

Szám: 17/1968
Készült: 5 példányban.

Kapják: 3 pl. Központ
1 pl. Nagykövetség
1 pl. saját

Pozsony, 1968. április 8.
Tárgy: Magyar nemzetiség a demokratizálódási folyamatban
Melléklet: 2 cikk

Múltkori, a szlovákiai belpolitikai helyzetet összefoglaló jelentésemben rámutattam arra, hogy Szlovákiában a demokratizálódási folyamat előterébe és középpontjába a szlovák-cseh viszony új, föderációs alapokon, egyenlő az egyenlővel elv alapján történő rendezése került. Már akkor világos volt, hogy ez szükségszerűen felveti az itt élő többi nemzetiség helyzetének felülvizsgálását és rendezését is. Miután a szlovák-cseh viszony federációs elveken történő rendezése Szlovákiában általánosan, a legfelső párt- és állami szervek által is elfogadott, és támogatott követeléssé lett, a nemzetiségek is kezdték felvetni saját igényeiket és követeléseiket.

Március közepén a Csemadok is kidolgozta részletes, átfogó javaslatát a magyar nemzetiség korábbi sérelmeinek orvoslására, helyzetének a teljes egyenjogúság elve alapján történő rendezésére. A javaslatnál abból az alapvető megállapításból indultak ki, hogy a magyar nemzetiség nem élvez teljes egyenjogúságot, ami többek között a következőkben is kifejeződik:

- az alkotmányban a két nemzet mellett nincsenek feltüntetve egyenjogú tényezők-ként a nemzetiségek;
- a nemzetiségek jogi helyzete nincs törvényben meghatározva;
- a nemzetiségeknek nincsenek megfelelő képviseleti szerveik sem a választott törvényhozó testületekben, sem a végrehajtó, közigazgatási szervezetekben;

– mindezek következtében a gyakorlati nemzetiségi politikában sok a deformáció, torzulás és súlyos hiba s ezek kiküszöbölésére nincsenek meg a szükséges, reális feltételek, lehetőségek;

– a helyzet javítását célzó pozitív párthatározatok nem nyertek kifejezést törvényjogi normákban, ill. ezek végrehajtását legtöbbször a Szlovák Nemzeti Tanács kapta feladatul, amely maga sem rendelkezett kellő hatáskörrel.

A Csemadok ezért javasolta, hogy a magyar nemzetiség helyzetét az öngazgatás elvei alapján rendezzék. A javaslat leglényegesebb követelései:

– alkotmányban is rögzíteni a nemzetiségek teljes egyenjogúságát;

– törvényben meghatározni a nemzetiségek jogi helyzetét;

– mind az államhatalmi, törvényhozó választott testületek mellett, mind az államigazgatási, végrehajtó szervek mellett megfelelő nemzetiségi szerveket létrehozni, a Nemzetgyűléstől és Kormánytól lefelé a járási Nemzeti Bizottságokig (vagyis: a Nemzetgyűlésben Nemzetiségi Bizottságot, a Kormány mellett Nemzetiségi Államtitkárságot létrehozni és így tovább lefelé). Ezek a szervek az összállami szervek részeként képviselnék és érvényesítenék a nemzetiségek

– specifikus igényeit, érdekeit politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt;

– végrehajtani a járások területi átszervezését úgy, hogy nemzetiségi szempontból maximálisan egységes, kompakt területi egységeket hozzanak létre. (Az eddigi elképzelések szerint ez azt jelentené, hogy a mostani 12 magyarlakta, illetve vegyes nemzetiségű járás helyett kb. 18 járás lenne, ebből kb. 12-ben a magyar, 6-ban a szlovák lakosság lenne abszolút többségben);

– a magyar oktatásügy irányítását teljesen önállóan a magyar választott szervek intézzék s a szükségleteknek megfelelően fejlesszék a magyar iskolai hálózatot;

– a nemzeti kultúra és tudomány továbbfejlesztése, magasan kvalifikált értelmiség képzésének elősegítése érdekében megfelelő kulturális és tudományos intézeteket kell létrehozni;

– az 1945 óta a magyar lakossággal kapcsolatban kiadott törvényeket felülvizsgálni s a diszkrimináló törvényeket hatálytalanítani.

Az öngazgatás elvének konkrét értelmezésére vonatkozó érdeklődésemre a magyar nemzetiség képviselőitől olyan magyarázatot kaptam, hogy nem kulturális és nem, területi autonómiáról van szó, hanem az öngazgatás elvének speciálisan a csehszlovák viszonyokra alkalmazott megvalósításáról. Ennek lényege az, hogy magyar választott államhatalmi és magyar közigazgatási szervek foglalkozzanak a magyar nemzetiség kérdéseivel, de nem különállóan (mint területi autonómia esetében), hanem az összállami szervek szerves részeként. A magyar iskolaügy irányításában (középszóléig bezárólag) és a nemzeti kultúra ápolásának a kérdéseiben viszont maximális önállóságot kívánnak. Ez tehát több lenne, mint kulturális autonómia, de kevesebb, mint területi autonómia (utóbbit nem tartják reálisnak a földrajzi fekvés miatt sem, mivel a magyarlakta terület egy rendkívül hosszú, de keskeny sávot ölel fel).

Egyidejűleg hangsúlyozták, hogy ennek gyakorlati megvalósítása, annak konkrét formája még sok tényezőtől függ, pl. hogy megmaradnak-e egyáltalán a kerületek (szlovák-cseh federáció esetén ezeket is vagy átszervezik, vagy esetleg megszüntetik), létrehoznak-e egy új (magyar) kerületet, stb. Ezen túlmenően alapvető feltétel egy olyan fokú decentralizálás, hogy egy-egy járás különböző problémáinak a megoldásánál a járási szerveknek legyen a döntő súlyuk és szavuk.

A Csemadok vezetői a javaslatot átadták a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségének és a SZLKP KB elnökségének azzal, hogy a párt a készülő akcióprogramban teljes felelősséggel nyilatkoztassa ki a magyar nemzetiség államjogi rendezésének elveit. Javasolták, hogy a magyar és ukrán nemzetiség képviselőiből hozzanak létre egy munkacsoportot, amely kidolgozná a párt készülő akcióprogramjának a nemzetiségek helyzetének rendezésére vonatkozó részét.

Az Új Szó és a többi magyarnyelvű lap teljes egészében ismertette a javaslatot⁴⁶³ és felhívta a magyar nemzetiségű lakosságot, hogy javaslataival, észrevételeivel foglaljon állást mellette. A Csemadok és az Új Szó Szerkesztősége azóta rengeteg levelet kap a járási Csemadok szervezetektől és különböző magyar szervezetektől (amelyek kollektíven megvitatták a javaslatot), de egyes személyektől is. E levelekben foglalt észrevételek – azon túlmenően, hogy egységesen egyetértésüket fejezik ki a javaslatban foglaltakkal – két fő csoportba sorolhatók:

1. A magyar lakosságot ért és érő sérelmek konkrét példákkal alátámasztott felvetése:

- a helyi, járási és kerületi párt- és állami szerveknek a nemzetiségi arányokat nem helyesen tükröző összetétele;
- a kétnyelvűség megsértése;
- provokációk a magyar lakossággal szemben (szobrok, feliratok bepiszkítása, sértő megjegyzések funkcionáriusok részéről, iskolákban, stb.);
- iparfejlesztés elhanyagolása, alacsony foglalkoztatottság;
- oktatásügy terén mutatkozó visszasságok (erőszakos agitáció a szlovák iskolákba történő beíratás érdekében, szakközépiskolák alacsony száma, magyar iskolák összeolvasztása szlovák iskolákkal és szlovák vezetés alá való helyezése a „reszlovakizált” faluk magyarnyelvű iskolaigényeinek elutasítása, stb.);
- magyar párttagság alacsony részaránya (Galántai járásban pl. lakosság arányszáma hivatalos statisztika szerint 45%, párttagság csak 20%, Érsekújvári járás: lakosság 60%, párttagság 25%, stb.)

2. Konkrét javaslatok, igények, követelések felvetése (a Csemadok javaslatában foglaltakon túlmenően). Ezek nagy része az előző pontban említett sérelmek kiküszöbölésére vonatkozik. Köztük számos túlzott, irreális követelés is van (önálló magyar főiskolák, egyetemek követelése szinte járásónként, rendkívüli népszámlálás követelése, az 1945–46-ban erőszakosan Magyarországra kitelepítettek részére a visszatérés lehetővé tétele, stb.), de döntő többségük reális, jogos követelés és javaslat, amelyek kiegészítik a Csemadok javaslatait (pl. magyar tagozatok nyitása a pártfőiskolákon, a marxista-leninista esti egyetemeken; az irodalom- és történelemtanításnál nagyobb hangsúlyt fektetni arra, ami a magyar és szlovák nemzetet összeköti és nem elválasztja, stb.).

Még a túlzó követelések esetében sem lehet azt mondani, hogy nacionalista, vagy sovíniszta törekvésekről lenne szó, azok leginkább hiányos, nem eléggé alapos helyzetismeretből adódnak. A Csemadok vezetőinek és az Új Szó szerkesztőinek elmondása szerint kifejezetten nacionalista ízű és tartalmú levelet igen keveset kapnak s nagyon ügyelnek arra, nehogy ezek hangot kaphassanak a sajtóban, nehogy diszkreditálják jogos igényeiket és követeléseiket.

463 A Csemadok KB állásfoglalását az *Új Szó* 1968. március 15-én, az *Új Ifjúság* március 19-én, a *Szabad Földműves* március 23-án, a *Hét* március 24-én közölte.

A Csemadokhoz és Új Szóhoz érkező számos észrevétel, javaslat ellenére is az általános nézet az, hogy a magyar nemzetiség soraiban a legtöbb helyen még mindig meg lehetős passzivitás, közömbösség tapasztalható. Ez megnyilatkozott a városi és járási pártkonferenciákon is és megmutatkozik a Csemadok most folyó járási értekezletein is. E közömbösség és passzivitás annak a nagyfokú óvatosságnak és tartózkodásnak a következménye, amellyel a magyar lakosság az egész demokratizálódási folyamatot kíséri. A magyar nemzetiség vezető képviselői által kimondott és ki nem mondott értékelés szerint a magyar nemzetiségű lakosságot korábban részben megfélemlítették, részben valóra nem váltott ígéretekkkel olyan sokszor becsapták, úgyhogy most vagy tudatos, jól megfontolt óvatossággal és kétkedéssel, vagy a hosszú évek során rajtuk eluralkodott letargiával és apátiával szemlélik a fejleményeket. Egybehangzó az a megítélésük is, hogy ezen a helyzeten egyedül a magyar sajtó és egyedül a magyar vezetőfunkcionáriusok nehezen tudnak lényegesen javítani a szlovák sajtó és a szlovák felelős párt- és állami vezetők segítségével. A magyar lakosság között tapasztalható erős kételyeket csak az utóbbiak oszlatathatják el pozitív állásfoglalással és bátorítással.

A szlovák sajtó viszont ezekről a problémákról hallgat és hallgatnak az illetékes szlovák vezetők is. A Csemadok javaslatát szlovák nyelvre lefordítva és kb. a fele terjedelmre rövidítve a lényegét a ČTK kiadta a szlovák sajtónak és [a] többi hírközlési szervnek, de azt egyetlen lap sem ismertette. A TV is csak egy nagyon rövid interjút közölt Lőrincz Gyula elvtárssal, a Csemadok elnökével, amelynek keretében Lőrincz elvtárs lényegében csak a kérdés elvi vonatkozására térhetett ki, a gyakorlati megoldás módozataira már nem. Március végén a TV – a Csemadok sürgető kezdeményezésére – egy részletesebb beszélgetést vett filmre Szabó Rezsővel, a Csemadok KB főtítkárával, de ezt a mai napig sem közvetítette. Szabó Rezső személyesen interveniált a Pravda és más lapok főszerkesztőinél, akik különböző kifogásokkal, magyarázkodásokkal és üres ígéretésekkel tértek ki a kérdés elől. Felvetette a kérdést a SZLKP KB illetékes titkáránál és osztályvezetőjénél is, akik ígéretet tettek megfelelő intézkedésre, de ennek sincs még nyoma. Ezért érthető, hogy a magyar sajtóban egyre gyakrabban és egyre türelmetlenebbül teszik fel a kérdést: miért hallgat a szlovák sajtó? Elsősorban a szlovák sajtó hallgatása és a szlovák vezetők állásfoglalásának hiánya miatt ezen a téren egy veszélyes, feszültségátmoszféra kezd kialakulni, mert a magyar igények és javaslatok súlyosan elferdítve és kifogartva kezdenek terjedni a magyarul nem tudó szlovák lakosság és funkcionáriusok között, mintha a magyarok Magyarországhoz való visszacsatlakozást, Bacilek és Široký rehabilitálását követelnék, stb. Sőt a Lud c. napilap április 5-i száma a Magyarországról Dél-Szlovákiába áttelepült szlovákok egyik akciója kapcsán már kifejezetten magyar burzsoá nacionalizmussal, sovinizmussal és irredentizmussal vádolja Lőrincz Gyula elvtársat, az Új Szó március 27-i számában megjelent állásfoglalása miatt, abból tendenciózusan, önmagukban félreérthető félmondatokat ragadva ki. Hasonló szellemű tudósítást közöl a Rofnícke noviny április 4-i száma is (mindkét cikk fordításban; mellékelve).⁴⁶⁴

Nem foglalt állást e kérdés-komplexumban még a SZLKP felső vezetése sem. A SZLKP KB Elnökségének legutóbbi – még a CSKP KB ülése előtt – tartott ülésén időhiány miatt nem tárgyalták a kérdést, mindössze „elvileg értettek egyet azzal, hogy ezt a

464 A mellékelt újságcikkeket nem közöljük.

kérdést is rendezni kell”. Nem hozták létre a magyar és ukrán nemzetiség képviselőiből azt a javasolt munkacsoportot sem, amely a SZLKP akcióprogramjának erre vonatkozó részét dolgozta volna ki. A SZLKP KB egyik illetékes osztályának vezetője szerint a Csemadok javaslatából „nagyon sok megvalósítható” s a párt abból az alapelvből fog kiindulni a rendezés során, hogy a vegyes nemzetiségű járásokban mindenütt a kisebbségben maradók érdekeinek a védelmét biztosítsák elsősorban. Értesüléseim szerint a legkonkrétabban a Szlovák Állam- és Jogtudományi Intézetben foglalkoznak ezzel a kérdéssel, ahol a szlovák-cseh federáció elveinek konkrét kidolgozását végző bizottságon belül külön négytagú munkacsoportot hoztak létre a nemzetiségi kérdés alkotmányi és államjogi rendezése különböző variánsainak a kidolgozására.

A magyar nemzetiség helyzetének a Csemadok javaslata alapján történő rendezése esetén a Csemadok jellege és feladatköre is lényegesen megváltozna. A magyar nemzetiségű lakosság érdekvédelmét (sokan követelik, hogy a Csemadok ezt a feladatot is lássa el) a magyar államhatalmi és államigazgatási szervek biztosítanák, a létrehozandó tudományos és kulturális csúcsszervek, intézmények a többi állami szervvel karöltve a magyar nemzeti kulturális fejlődést biztosítanák és irányítanák s a Csemadok mintegy transzmissziós szerepet töltene be e szervek és a magyar lakosság tömegei között.

Felmerült a káderhelyzet is: rendelkezésre állana-e a szükségleteknek megfelelő számú és képzettségű, magyar nemzetiségű funkcionárius. Általános vélemény, hogy az induláshoz ezek rendelkezésre állnának; természetesen nem mindenütt megfelelő képzettséggel, de ezeket hamar, 1-2 éven belül pótolni tudnák.

E kérdéskomplexum kapcsán eddig összegyűjtött tapasztalatok egyértelműen azt mutatják, hogy a párt nem volt felkészülve e kérdés ilyen gyors és intenzív, konkrét felvetődésére, nem alakította ki az álláspontját, nem tud megfelelően reagálni, válaszolni a felvetett kérdésekre s így ez a terület is egyelőre kicsúszott a kezéből és irányításából, ezért a mai helyzet bizonytalanságot, feszültségeket és kölcsönös gyanakvás, bizalmatlanság veszélyét rejti magában (amit a mellékelt cikkek is bizonyítanak).

Április végéig valószínűleg jobban kibontakoznak a megoldás körvonalai, alapelvei; most várható a SZLKP KB Elnökségének az ülése, amelyen már nyilvánvalóan tárgyalják ezt a kérdést is; április közepén lesznek a kerületi pártkonferenciák, amelyeknek szintén állást kell foglalniuk e kérdésben s végül április 16–18. körül lesz a SZLKP KB plénuma, ahol megtárgyalják a SZLKP akcióprogramját, amelynek a nemzetiségi kérdés rendezésének alapelveit is tartalmaznia kell.⁴⁶⁵

Végül röviden az ukrán nemzetiségről: az ukrán nemzetiség képviselői elsőként vetették fel sérelmeiket és követeléseiket, de azokat nem dolgozták ki olyan részletesen, mint a Csemadok, s követeléseiket főleg a szláv testvérség eszméjével támasztották alá. Ők is az öngazgatás elve alapján kívánják helyzetük rendezését s az 1945-ös állapotok (Ukrán Nemzeti Tanács) visszaállítását követelik. A Csemadok és az ukrán nemzetiség képviselői között – az ukránok tartózkodása miatt – igényeik, javaslataik kidolgozása során egyeztetés, konzultálás nem volt. Szlovák részről az ukrán javaslatokkal kapcsolatban sem történt konkrét állásfoglalás.

Sztankó
főkonzul

465 Az SZLKP akcióprogramját megtárgyaló és jóváhagyó KB-ülésre 1968. május 22–24-e között került sor.

Utóirat: A CSKP KB április 10-én nyilvánosságra hozott akcióprogramjából és Biľák elvtárs április 9-i, a SZLKP KB ülésén elhangzott referátumából kitűnik, hogy a Csemadok javaslatának leglényegesebb elveit (a nemzetiségek egyenjogúságának alkotmányos és törvényes biztosítékai, államhatalmi és közigazgatási szervezetben, valamint közéletben való arányos képviselet, öngazgatás és önrendelkezés elve) mind a CSKP, mind a SZLKP felső vezetése elfogadta.

Bratislava, 1968. április 11.

Sztankó
főkonzul

MOL, KÜM-TÜK, 1968-Csehszlovákia, 24. d., 001609/2-1968, gépelt, a szerző által aláírt tisztázat

133

Pozsony, 1968. április 30. Sztankó Pál pozsonyi magyar főkonzul jelentése a magyar kisebbség helyzetéről, a szlovák sajtó magyarellenes írásairól és egyéb magyarellenes megnyilvánulásokról.

SZIGORÚAN TITKOS!

Szám: 17/1/1968

Készült: 5 példányban.

Kapják: 3 pl. Központ

1 pl. Nagykövetség

1 pl. saját

Pozsony, 1968. április 30.

Tárgy: Magyar nemzetiség helyzete

Melléklet: 1 boríték⁴⁶⁶

17/1968 SzT. sz. április 8-án kelt jelentésemben⁴⁶⁷ ismertettem a szlovákiai magyar nemzetiségnek (Csemadok) az itteni demokratizálódási folyamathoz és a szlovák-cseh viszony federatív⁴⁶⁸ alapon való rendezéséhez kapcsolódó követeléseit, javaslatait.

A Csemadok az Új Szó hasábjain keresztül széleskörű vitára bocsátotta javaslatait. Április 20-ig bezárólag a Csemadokhoz, illetőleg az Új Szó szerkesztőségéhez 311 észrevétel, ill. kiegészítő javaslat érkezett. Ezek közös vonása, hogy kivétel nélkül egyetértettek a Csemadok által kidolgozott javaslatokkal, azt egy sor helyi konkrét példával támasztották alá és további konkrét javaslatokkal egészítették ki, amelyek egy része reálisnak tűnik, másik része irreális, de tudatos nacionalista szempontok egyiknél sem fedezhetők fel.

A szlovák sajtó azóta sem ismertette a Csemadok javaslatait. Ez alól csak egy-két lap kivétel, amelyik azonban szintén csak a kérdésnek egy-egy részletére tért ki. A szlo-

466 A boríték a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos újságcikk-kivágásokat tartalmaz.

467 Lásd a 132. sz. dokumentumot.

468 Helyesen: föderatív.